MASS-MEDIA DIN RSSM ÎN PERIOADA „DEZGHEŢULUI” HRUŞCIOVIST

Mihai LESCU,
doctor în ştiinţe politice, conferenţiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. In this article the author examines the status and specific features of the mass-media after the death of Stalin, the architect of totalitarianism in the Soviet state. The paper carries a picture of the mass-media from the "thaw" Khrushchev (aa. 1951-1964), when the totalitarian regime becomes more "gentle" and experiences a "limited period of freedom." Totalitarianism's liberalization had a beneficial impact on the work of the mass-media also in the Soviet Socialist Republic of Moldova. During this time in Moldova had been founded several periodical publications, were discovered new development perspectives of the editorial activity, entered into its laws with the Moldovan radio and television. The author highlights and analyzes in details the obstacles that the mass-media from MSSR years had to face during "thaw" Khrushchev years.

Keywords: limited period of freedom, Khrushchev years, mass-media liberalization.

Bazele regimului *totalitarist*, care a marcat întreaga activitate a statului sovietic până la „perestroika” gorbaciovistă, au fost puse în anii 1924-1953 de către conducătorul „tuturor popoarelor” I.V. Stalin. Totalitarismul este caracterizat de determinarea statului de a deţine controlul absolut asupra tuturor domeniilor vieţii publice şi de a subordona interesele şi voinţa cetăţeanului puterii politice şi ideologiei dominante ale unui singur partid. Sociologul şi politologul francez, Raymond Aron identifică cinci caracteristici principale în definirea fenomenului totalitar:

„1. Fenomenul totalitar intervine într-un regim care acordă unui partid monopolul activităţii politice.

2. Partidul monopolist este animat sau este înarmat cu o ideologie căreia îi conferă o autoritate absolută şi care, prin urmare, devine adevărul oficial al statului.

3. Pentru a răspândi acest adevăr oficial, statul îşi rezervă, la rândul său, un dublu monopol: monopolul mijloacelor de constrângere şi pe cel al mijloacelor de convingere. Ansamblul mijloacelor de comunicare – radioul, televiziunea, presa – este condus, comandat de stat şi de cei care îl reprezintă.

4. Majoritatea activităţilor economice şi profesionale sunt controlate de stat şi devin, într-o oarecare măsură, parte integrantă a statului. Dat fiind că statul este inseparabil de ideologia sa, majoritatea activităţilor economice şi profesionale poartă amprenta adevărului oficial.

5. Dat fiind că orice activitate va deveni de acum activitate de stat şi dat fiind că orice activitate va fi supusă ideologiei, o greşeală comisă în cadrul unei activităţi economice sau profesionale este simultan o greşeală ideologică. De unde, rezultă, desigur, o politizare, o transfigurare ideologică a tuturor greşelilor posibile ale indivizilor şi, în concluzie, o teroare care este, în egală măsură, poliţienească şi ideologică.(...) Fenomenul este perfect atunci când aceste elemente sunt reunite şi îndeplinite" [6].

Astfel, componentele evidenţiate mai sus, care se regăseau din plin în structura statului sovietic de până la restructurare, nu fac altceva decât să ne convingă de faptul că aici regimul totalitar era la el acasă. Mai mult, în opinia oamenilor de ştiinţă, regimul totalitar-comunist din URSS, sub care s-a aflat şi Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), a cunoscut în perioada postbelică patru etape de evoluţie:

(a) lichidarea consecinţelor războiului şi consolidarea cultului personalităţii lui Stalin: represiuni şi teroare până la încetarea regimului la începutul anului 1953;

(b) „dezgheţul" hruşciovist (1953-1964);

(c) stagnarea brejnevistă (1964-1985);

(d) „perestroika" gorbaciovistă şi a dezmembrării Imperiului sovietic (1985-1991).

După cum vedem, prima etapă, dintre cele enumerate mai sus, a fost cea mai scurtă, conducerea de la Kremlin fiind mai mult preocupată în primii ani de după război de restabilirea economiei naţionale şi de consolidarea poziţiei internaţionale a URSS prin intensificarea propagandei „educaţiei patriotice" şi a liniei impuse de partidul comunist, conform căreia Armata Roşie a obţinut victoria datorită „geniului militar şi conducerii eroice a tovarăşului Stalin". În activitatea de promovare a imaginii statului sovietic şi a conducătorului „tuturor popoarelor" era înregimentată şi mass-media, care fiind subordonată pe deplin partidului totalitarist, acorda suport ideologic şi reflecta „campaniile de educaţie a patriotismului sovietic", de luptă contra cosmopolitismului, de demascare a „duşmanilor poporului".

Există numeroase puncte de vedere în explicarea fenomenului totalitar stalinist, însă cel referitor la suportul ideologic este deosebit de elocvent. Aici se poate constata rezultatul aplicării teoriei marxist-leniniste maturizate: „Politica lui Stalin aminteşte cert de cea a despotismelor cunoscute. Însă teroarea sistematică îşi are sursa în ideologia dusă până la logica sa extremă. Stalin nu înseamnă marxism-leninism denaturat, ci un marxism-leninism matur, manipulat de un personaj lipsit de orice scrupule, adică incapabil să se oprească o clipă în faţa monstruozităţii consecinţelor şi să reflecteze la justificări" [1].

Cea de a doua etapă, numită a *„dezgheţului",* pe care o examinăm în articolul nostru, începe odată cu alegerea lui Nichita Hruşciov, în septembrie 1953, în postul de prim-secretar al CC al PCUS. Represiunile încetează, începe o perioadă de liberalizare

a regimului totalitar. Nu întâmplător, etapa „dezgheţului" hruşciovist mai este numită şi „perioada libertăţii limitate". Deşi liberalizarea a fost limitată, se consideră că au fost înregistrate importante realizări în mai multe domenii ale culturii: au fost fondate noi publicaţii periodice, editate lucrări care încercau să spună adevărul (parţial) despre societatea sovietică. Nichita Hruşciov a fost un personaj controversat. Pe de o parte, a contribuit la declanşarea criticii regimului stalinist, a scos la iveală unele fapte din acea perioadă, pe de altă parte, a rămas produsul sistemului, el însuşi fiind de multe ori autorul unor decizii specifice regimului.

Una dintre schimbările esenţiale pe care a adus-o cu sine perioada „dezgheţului" hruşciovist a fost slăbirea cenzurii, care a condus la o anumită libertate de exprimare, creând condiţii favorabile pentru dezvoltarea mass-mediei, care tot mai mult se afirma ca intermediar de neînlocuit în dialogul dintre societate şi guvern/putere. În anii „libertăţii limitate" în URSS au fost fondate mai multe reviste social-politice şi literare cu difuzare unională: „Партийная жизнь" („Viaţa de partid"), „Агитатор" („Agitatorul"), „Молодая гвардия" („Garda tânără"), „Москва" („Moscova"), „Ленинград" („Leningrad"), „Нева" („Neva"). Tot atunci erau editate 3000 de ziare cu un tiraj unic de 20 milioane exemplare. Publicaţiile periodice vedeau lumina tiparului în 57 de limbi ale popoarelor URSS. Capătă amploare atât în plan unional, cât şi republican mişcarea corespondenţilor netitulari. Tot în aceşti ani, în universităţile din Moscova, Leningrad şi din alte oraşe, sunt deschise primele facultăţi de jurnalism. Se acordă atenţie sporită educaţiei continue a jurnaliştilor-profesionişti, consideraţi de partid „codrumeţi" devotaţi, „şuruburi şi roţi de transmisie" în structura maşinăriei propagandistice comuniste.

Astfel, regimul totalitar, deşi devenise mai blând, a continuat să influenţeze activitatea mass-mediei, care a fost folosită ca unul dintre principalele mijloace de propagandă. Viaţa socială în RSSM, ca şi în întreg imperiul sovietic, a fost pătrunsă de ideologia partidului de guvernământ, iar produsul mediatic din acea perioadă, timp de mulţi ani, era considerat cel mai ideologizat din lume. Anume în această perioadă mass-media se afirmă ca instituţie socială, desfăşurând o muncă propagandistică amplă de atragere a maselor largi la guvernarea statului.

În calitate de instrument al propagandei oficiale, mass-media din RSSM a fost înregimentată în anii totalitarismului, de rând cu cea a întregului stat sovietic, pentru a „contribui activ la ridicarea conştiinţei politice a populaţiei" şi la sprijinirea necondiţionată a „politicii partidului şi statului" în toate domeniile de activitate internă şi externă. La acea perioadă, presa scrisă şi audiovizualul aveau datoria să ajute la identificarea deficienţelor în activitatea autorităţilor şi să reflecte succesele şi realizările economiei naţionale din acei ani. Societatea, la rândul său, avea posibilitatea să-şi exprime atitudinea faţă de evenimente prin intermediul mass-mediei, acceptând chiar şi o critică valabilă pentru erori în activităţile din diferite sectoare economice.

Însă activitatea mass-mediei în această privinţă a fost limitată, din cauza cenzurii care nu a fost abolită, ci pur şi simplu devenise niţel mai blândă.

Desigur, perioada poststalinistă nu a condus expres la schimbarea direcţiei dezvoltării statalităţii moldoveneşti, chiar dacă organele republicane ale puterii de stat primise mai multe împuterniciri în acest sens: controlul riguros al centrului unional asupra tuturor domeniilor vieţii socioculturale s-a păstrat. Limba rusă a rămas şi în continuare unica limbă a aparatului de stat, iar ziarele raionale erau redactate iniţial în rusă, apoi traduse în limba *moldovenească/* română.

La începutul anilor ’60, în RSSM, vedeau lumina tiparului 10 ziare republicane cu un tiraj de 434 mii de exemplare. La acea vreme ziarele „Moldova Socialistă” şi „Советская Молдавия” – ambele organe ale CC al PCM şi ale Sovietului Suprem şi Consiliului de Miniştri, deveniseră cu adevărat publicaţii periodice de masă, având respectiv un tiraj de 230 şi 175 mii de exemplare [8, p. 11].

În această perioadă a început diferenţierea/specializarea presei. În 1954 a apărut ziarul „Învăţătorul Moldovei”, succedat în 1956 de bisăptămânalul „Cultura Moldovei”, editat în comun de ministerele culturii şi învăţământului. În anul 1965 ediţia şi-a schimbat denumirea în „Cultura”, iar în anul 1977 în locul acestei publicaţii au apărut două noi: „Literatura şi Arta” şi „Învăţământul Public” (ultimul ziar din anul 1985, apare sub denumirea „Făclia”). În anul 1957 a fost lansată revista „Femeia Moldovei” şi publicaţia bilingvă „Chişinău. Gazetă de seară” – organ de presă al Comitetului Orăşenesc de Partid şi Consiliului Orăşenesc al Deputaţilor. În 1966 a fost inaugurată revista „Moldova”. În această perioadă mai multe publicaţii şi-au modificat denumirile. Astfel ziarul CC al PCM „Ţăranul Sovietic” de la 1 august 1956 a devenit „Colhoznicul Moldovei” (în 1959 este suspendată ca fiind nerentabilă şi reluată, sub o nouă denumire „Viaţa Satului”, în 1969). În 1957 revista literară „Octombrie” este rebotezată în „Nistru” (în 1988 a fost intitulată „Basarabia”) [4]. Tot atunci, era editat şi un alt ziar de branşă, cu difuzare republicană, ce apărea de două ori pe săptămână: „Sirena Moldovei”.

N-a existat în perioada „dezgheţului” hruşciovist nicio problemă abordată de CC al PCM, care să nu fi fost promovată şi examinată de mass-media prin prisma ideologiei comuniste. Revistele „ Коммунист Молдавии” („Comunistul Moldovei”), „Кодры” („Codrii”) „Tribuna”, spre exemplu, propagau teoria marxist-leninistă, practica „zidirii socialismului dezvoltat”, programele construirii societăţii comuniste şi doar unele reviste de ramură: „Agricultura Moldovei”, „Ocrotirea sănătăţii”, „Nistru”, „Femeia Moldovei”, „Chipăruşul” păstrau, la acea vreme, o poziţie moderată faţă de propagarea ideologiei totalitarist-comuniste.

O dezvoltare substanţială cunoaşte în acest răstimp presa pentru copii şi tineret. Din 1966 ziarul „Tineretul Moldovei” şi ziarul „Молодежь Молдавии” văd lumina tiparului ca două publicaţii periodice separate, exemplul lor fiind urmat şi de ziarele pentru copii „Tânărul leninist” şi „Юный ленинец”, care abandonează redacţia

unificată, din care, până atunci, făcea parte şi revista pentru copii „Scânteia leninistă”. Toate acţiunile în cauză aveau un scop bine determinat de către organizaţiile republicane de partid şi comsomoliste. „Aceasta a permis de a îmbunătăţi calitatea materialelor tipărite, de a diversifica genurile gazetăreşti, de a desfăşura mai concret şi mai diferenţiat atât activitatea de informare şi propagandă, cât şi cea organizatorică în rândul tinerilor, fapt care, în definitiv, a condus la sporirea tirajelor publicaţiilor periodice şi la întărirea relaţiilor lor cu cititorii [8, p. 16].

În 1954 au fost lichidate ziarele staţiilor de maşini şi tractoare, care au fost substituite de ziarele de tiraj din colhozuri. Între anii 1956-1964 în Moldova erau editate 136 de astfel de ziare cu un tiraj unic de 101 mii de exemplare, care reflectau multiaspectual viaţa colectivelor, promovau experienţa de muncă, contribuiau activ la educaţia oamenilor de la sate.

Agenţia Telegrafică Moldovenească (ATEM), la acea vreme, era unica instituţie informaţională din RSSM, fiind de rând cu agenţiile din celelalte republici unionale, încorporată în sistemul informaţional al statului sovietic – TACC (Agenţia Telegrafică a Uniunii Sovietice). Din aceste considerente, ATEM (astăzi Î.S. Agenţia Informaţională de Stat „Moldpres”), a fost impusă până la restructurare şi democratizare să respecte cerinţele dictate de agenţia metropolei atât în activitatea profesională, cât şi în relaţiile ei cu instituţiile mass-mediei pe care le deservea.

Până la 1950 şcolile moldoveneşti nu dispuneau de programe şi manuale originale. Majoritatea a fost confirmată în 1951, iar problema studierii clasicilor literaturii *moldoveneşti* a fost soluţionată abia în 1952, fapt ce a dat posibilitate editurii „Şcoala sovietică” (1946) să purceadă la pregătirea/editarea manualelor şi a altor materiale didactice pentru şcoala naţională. În 1957, în Moldova este deschisă Camera Cărţii (actualmente Camera Naţională a Cărţii), iar în 1959 este fondată editura „Ştiinţa” a Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Din 1961 începe să activeze Editura de literatură agricolă. Datorită acestor edituri, în anii 1951-1958, în republică, văd lumina tiparului 5608 titluri de carte cu un tiraj de 47 mil. exemplare [3]. Editura „Şcoala sovietică” inaugurează în 1957 colecţia de serie „Biblioteca şcolarului”. Astfel, numărul cărţilor pentru copii, editate în anii 1950-1955, l-a depăşit pe cel din anii 1946-1950 de şapte ori, iar tirajul – de 9 ori [3, p. 83].

În 1959, trei edituri din Moldova: „Şcoala sovietică”, „Editura de Stat a Moldovei” şi „Ştiinţa” au fost comasate, fiind fondată editura „Cartea Moldovenească”, însă reforma s-a dovedit a fi nereuşită. De aceea, începând cu 1964 au fost restabilite parţial în drepturile lor editurile desfiinţate ulterior, ultima fiind editura „Ştiinţa”, reabilitată în 1971. În 1966 au fost instituite încă două edituri: „Lumina”, pentru editarea literaturii didactice şi „Timpul” – pentru produse de reclamă şi de publicitate. În 1967 a fost fondată „Redacţia principală a Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti”, care ulterior a devenit Editura enciclopedică „Gheorghe Asachi”. Pe parcurs, această editură a lansat „Enciclopedia Sovietică Moldovenească” în opt

volume (1970-1981), „Enciclopedia medicală populară” (1984), Enciclopedia „Literatura şi arta Moldovei” în două volume (1985-1986) ş.a. În toţi aceşti ani a funcţionat „Editura de partid”, care tipărea preponderent publicaţii periodice [2].

În perioada „dezgheţului” în Moldova sunt întreprinse acţiuni concrete pentru extinderea reţelei de radio. „De acum, în anul 1950, ea depăşea de două ori nivelul de până la război, iar opt ani mai târziu, în republică, a fost încheiată radioficarea tuturor oraşelor” [7, p. 7].

La începutul anului 1956, organizaţia republicană de partid a adoptat hotărârea şi alte documente despre „începerea construcţiei în Chişinău a unui Centru de televiziune modern, cel mai mare în partea de sud-vest a URSS” [9]. Lucrările de montare a turnului de Televiziune cu înălţimea de 196 de metri au fost încheiate la finele anului 1957. La acea vreme, constructorii depuneau eforturi sporite pentru a termina construcţia staţiei de televiziune cu o suprafaţă de 320 de metri pătraţi [9, p. 6-7]. La 30 aprilie 1958, la ora 19:00, atât telespectatorii din Chişinău, din raioanele republicii, cât şi din câteva raioane învecinate, din regiunea Odesa (Ucraina), au avut posibilitatea să privească la ecranele azurii prima emisiune a Televiziunii Moldoveneşti. În primii ani de la înfiinţare, TVM difuza emisiuni cu durata de 3-4 ore de 2-3 ori în săptămână, apoi de 5-6 ori şi, în sfârşit, în fiecare zi, media fiind de 3,2 ore. La începutul anului 1960, populaţia republicii avea în posesie 21 mii de televizoare, numărul lor, peste cinci ani, ajungând la 160 de mii [7, p. 6].

În toamna lui 1957, din iniţiativa unui grup de colaboratori ai ziarelor republicane: Andrei Timuş, Tudor Ţopa, Pavel Jeverdan ş.a., în frunte cu Petrea Darienco, redactor-şef la „Moldova Socialistă”, este organizată Conferinţa de constituire a organizaţiei profesionale a jurnaliştilor. Mai târziu, în 1959, a avut loc primul Congres al Uniunii Jurnaliştilor din Moldova (UJM), la care a fost adoptat statutul noii organizaţii şi au fost trasate sarcini concrete de activitate ale ei. Preşedinte al UJM a fost ales Petrea Darienco. Tot la sfârşitul anului respectiv, la Moscova are loc primul Congres al jurnaliştilor sovietici, fiind fondată Uniunea Jurnaliştilor din URSS, la care aderă şi Uniunea Jurnaliştilor din RSSM. De atunci încoace, partidul-stat va pune pe umerii noii organizaţii profesionale nu atât sarcini de perfecţionare a măiestriei de creaţie, cât sarcini de educare în spiritul comunist şi al internaţionalismului proletar a membrilor ei.

Presa, radioul şi televiziunea în perioada „dezgheţului” au continuat să fie în serviciul sistemului politic dominant. Nu putea exista altă opţiune cu monopolul statului asupra activităţii mass-mediei şi a ideologiei dominante. Critica şi autocritica în mass-media, considerată de către partidul-stat „instrument important de luptă cu neajunsurile şi de educaţie a oamenilor”, a condus la sporirea numărului de materiale critice, la afirmarea foiletonului ca gen jurnalistic şi la iniţierea în presă a multor rubrici tematice şi „colţişoare” de satiră şi umor: „Undiţa” în „Moldova Socialistă”; „Не типично, но...” („Caz ieşit din comun, dar... ”) în „Советская Молдавия”;

„Ariciul” în „Viaţa satului” şi la Televiziunea moldovenească. Tot la insistenţa partidului au fost lansate şi unele iniţiative care, într-o anumită măsură, stârneau mai multe zâmbete decât unele satire veritabile. Avem în vedere apelurile ce împânziseră, la acea vreme, atât presa scrisă, cât şi audiovizualul: „Porumbul – regele lanului” (insistându-se asupra creşterii porumbului şi acolo, unde condiţiile climaterice nu erau favorabile) sau „De a ajunge şi de a depăşi SUA la producerea cărnii, laptelui şi a untului pe cap de locuitor”, iniţiative care au bătut crunt în autoritatea presei şi a jurnaliştilor.

Perioada „dezgheţului” hruşciovist a fost una importantă în dezvoltarea mass-mediei din Moldova, deoarece anume atunci a început să intre în drepturile sale televiziunea, au apărut noi publicaţii periodice şi posturi de radio. Unul dintre principalele rezultate ale funcţionării mass-mediei în această perioadă este crearea de mijloace interactive de informare în masă şi dezvoltarea unui dialog între societate şi guvern. De asemenea, mass-media a contribuit la cimentarea relaţiilor dintre oameni, prin transmiterea valorilor ideologiei oficiale şi prin promovarea culturii de masă, unificând, pe această cale, gusturile şi interesele auditoriului.” Fiind în întregime dirijată de structurile de partid, mass-media era dispozitivul care lansa în popor directivele CC al PCUS şi ale CC al PCM. (...) Datorită conducerii de partid, mijloacele de informare în masă nu admiteau discuţii, existenţa de opinii diverse, libertatea cuvântului” [5]. În 1960, CC al PCM şi comitetele orăşeneşti, raionale de partid aveau în posesiune 189 ziare cu un tiraj anual de 124 mln. exemplare. [5]. Majoritatea dintre ele se editau în limba rusă, fiind dublate în limba *moldovenească*, şi doar câteva ziare centrale apăreau doar în limba *moldovenească*. Astfel, presa şi audiovizualul au devenit nu numai purtători ai culturii, ci şi un mijloc puternic de manipulare a minţii şi a dispoziţiilor oamenilor prin produsele acestei culturi, fapt ce a nemulţumit într-o măsură partidul comunist, care nu permitea slăbirea influenţei sale asupra maselor.

În concluzie, reiterăm faptul că în perioada „dezgheţului” hruşciovist liberalizarea relativă a discursului mediatic şi încurajarea participării maselor la gestionarea treburilor societăţii, restructurarea instituţiilor mediatice şi optimizarea activităţii lor economice au fost, în esenţă, iniţiative pozitive. Dar, aceste reforme, din păcate, nu au avut toate un final logic, unele dintre ele, purtând chiar un caracter superficial şi limitat, urmărind doar scopul de a asigura o promovare mai eficientă a politicilor interne şi externe ale regimului, privind consolidarea politicii de centralizare a sistemului mijloacelor de informare şi de eficientizare a activităţii lor economice, în scopul accelerării realizării sarcinilor ideologice ale partidului comunist. Unele măsuri, care au fost implementate, la acea vreme, şi în activitatea mass-mediei din RSSM fără o analiză serioasă asupra unor posibile efecte secundare, au avut un efect contrar rezultatelor scontate de consolidare a capacităţilor propagandistice ale presei tipărite, a radioului şi a televiziunii, fapt ce a determinat ulterior partidul totalitarist-comunist să

renunţe la o parte din ele şi să caute noi căi de eficientizare şi de antrenare a mass-mediei în munca ideologică. Până la restructurarea şi democratizarea societăţii, mass-media mai avea de parcurs, timp de câteva decenii, etapa stagnării brejneviste.

Referinţe bibliografice

1. Ball T. Dagger Richard. Ideologii politice şi idealul democratic. Iaşi: Polirom, 2000.
2. Lescu M. Activitatea editorială. Chişinău: Presa, 2005.
3. Madan I. Cartea Moldovei Sovietice. Chişinău, 1975.
4. Marin C. Mass-media. În: Republica Moldova. Ediţie enciclopedică. Chişinău: Enciclopedia Moldovei, 2009.
5. Moraru A. Istoria românilor. Chişinău: Universul, 1995.
6. Raymond A. Democraţie şi totalitarism. Bucureşti: All Educaţional, 2001.
7. Televiziunea şi Radiodifuziunea Moldovei Sovietice, Chişinău: Timpul, 1980.
8. Горинчой Г. И. Партийное руководство журналистикой в развитом социалистическом обществе. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1985.
9. Ревуцкий В. Как это было... (к 50-летию Молдавского телевидения). Кишинев, 2008.